

การจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

กมลฉัตร กล่อมมี¹ ดวงจันทร์ สีหาราช¹ อัครกะบัทคาน ปาทาน¹

¹ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

bua638638@outlook.co.th, kinakob@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยการนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ 1) เพื่อจัดกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การปลูกป่าเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตลอดจนความรู้เรื่องหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แก่นักเรียนและคุณครูในโรงเรียน 2) เพื่อนำความรู้ที่ได้รับในภาคทฤษฎีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่าง ๆ มาใช้ในการลงมือภาคปฏิบัติให้กับชุมชน วิธีการดำเนินการวิจัย คือ 1) สืบค้นข้อมูลพื้นฐานทั่วไปภายในหมู่บ้าน จากกลุ่มผู้นำชุมชน และชาวบ้าน หมู่ 4 บ้านซอน ตำบลนาป่า อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยใช้แบบสอบถามและบทสัมภาษณ์ 2) จัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงให้ความรู้ภาคทฤษฎีและปฏิบัติแก่นักเรียนโรงเรียนชั้นประถมศึกษาและชั้นมัธยมศึกษา จำนวน 2 โรงเรียน ในชุมชนตำบลนาป่า 3) จัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อศึกษาเรียนรู้ภายในศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงภายในชุมชน 4) สรุปผลการวิจัย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในครั้งนี้คือ ครูและนักเรียนจากโรงเรียนบ้านนาป่า และคุณครูและนักเรียนจากโรงเรียนพัชรพิทยาคม สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ ได้แก่ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

สรุปผลการวิจัย พบว่า

1. การจัดกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ เรื่อง หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การปลูกป่าเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แก่นักเรียนและครูในโรงเรียน สรุปได้ว่า ครูและนักเรียนจากโรงเรียนระดับชั้นประถมศึกษา คือ โรงเรียนบ้านนาป่า จำนวน 60 คน และคุณครูและนักเรียนจากโรงเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาคือ โรงเรียนพัชรพิทยาคม จำนวน 45 คน สามารถนำความรู้ที่ได้ ไปลงมือปฏิบัติในการร่วมกันปลูกหญ้าแฝกเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในกิจกรรมภาคปฏิบัติภายในศูนย์การเรียนรู้ ๆ และนำไปปรับใช้ในการเรียนการสอนภายในโรงเรียนอยู่ในระดับดีมาก ($\bar{X} = 4.57$, $SD = 0.87$)

2. ความรู้ที่ได้รับในภาคทฤษฎีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่าง ๆ มาใช้ในการลงมือภาคปฏิบัติให้กับชุมชน ผลจากการวิจัยได้ให้นักเรียนนำความรู้ที่ได้รับในภาคทฤษฎีเรื่องการปลูกหญ้าแฝก และหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่าง ๆ มาใช้ในการลงมือภาคปฏิบัติ ตลอดจนจนศึกษาเรียนรู้ภายในศูนย์การเรียนรู้ สรุปได้ว่า ครูและนักเรียนทั้ง 2 โรงเรียน สามารถนำความรู้เรื่องการจัดการ

ความรู้เรื่อง หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การปลูกหญ้าแฝกเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม นำมาใช้ในการลงมือภาคปฏิบัติ และเรียนรู้ตามฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ ภายในศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนได้ อยู่ในระดับดีมาก ($\bar{X} = 4.81, SD = 0.97$)

คำสำคัญ : การจัดการเรียนรู้, หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

บทนำ

ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงของโลกที่จะมีผลกระทบต่อการพัฒนาของประเทศไทยในอนาคต ตลอดจนการทบทวนผลการพัฒนาและสถานะของประเทศ ได้สะท้อนถึงปัญหาเชิงโครงสร้างการพัฒนาของประเทศที่ไม่สมดุล ไม่ยั่งยืน และอ่อนไหวต่อผลกระทบจากความผันผวนของปัจจัยภายนอกที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ประเทศไทยจึงจำเป็นต้องปรับตัวหันมาทบทวนกระบวนการพัฒนาในทิศทางที่พึ่งตนเองและมีภูมิคุ้มกันมากขึ้น โดยยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวทางปฏิบัติควบคู่ไปกับการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” เพื่อให้การพัฒนาและบริหารประเทศเป็นไปในทางสายกลาง บนพื้นฐานดุลยภาพเชิงพลวัตของการพัฒนาที่เชื่อมโยงทุกมิติของการพัฒนาอย่างบูรณาการ ทั้งมิติตัวคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและการเมือง โดยมีการวิเคราะห์อย่าง “มีเหตุผล” และใช้หลัก “ความพอประมาณ” ให้เกิดความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุกับจิตใจของคนในชาติ ความสมดุลระหว่างความสามารถในการพึ่งตนเองกับความสามารถในการแข่งขันในเวทีโลก ความสมดุลระหว่างสังคมชนบทกับสังคมเมือง โดยมีการเตรียม “ระบบภูมิคุ้มกัน” ด้วยการบริหารจัดการความเสี่ยงให้เพียงพอพร้อมรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายนอกและภายในประเทศ

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทาง การดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำ แนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงที่มีหลักพิจารณา ดังนี้

กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นโดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นกรอบโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤติ เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา คุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับโดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง

คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กันดังนี้

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

3. การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยีสืบเนื่องจากแนวพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเพื่อแก้ไขปัญหาให้กับราษฎรในทุกพื้นที่ของประเทศไทย โดยใช้ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาความยากจน และปัญหาเศรษฐกิจที่ตกต่ำในปัจจุบัน ซึ่งโครงการตามแนวพระราชดำริฯ สมควรนำไปปฏิบัติเพื่อช่วยลดปัญหาเศรษฐกิจของครอบครัวและของประเทศให้กลับคืนสู่สภาพเดิมโดยเร็ว รวมถึงยังทำให้ชุมชนมีรายได้เสริม และเกิดความผูกพันกับกิจกรรม/โครงการที่ตนเองได้มีส่วนร่วมที่จะตอบสนองความต้องการของสังคมมากขึ้น

จากที่ผู้วิจัย ได้ออกบริการวิชาการ ทำให้ทราบว่าชุมชนต้องการขับเคลื่อนด้านเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อปรับชีวิตและการประกอบอาชีพให้สอดคล้องกับฐานทรัพยากรและวัฒนธรรม สำหรับเป็นกลไกขับเคลื่อนสังคมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อจัดกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การปลูกป่าเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตลอดจนความรู้เรื่องหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แก่นักเรียนและคุณครูในโรงเรียน
2. เพื่อนำความรู้ที่ได้รับในภาคทฤษฎีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่าง ๆ มาใช้ในการลงมือภาคปฏิบัติให้กับชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. สืบหาข้อมูลพื้นฐานทั่วไปภายในหมู่บ้าน จากกลุ่มผู้นำชุมชน และชาวบ้าน หมู่ 4 บ้านหนองตำบลนาป่า อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยใช้แบบสอบถามและบทสัมภาษณ์

2. จัดกิจกรรมกิจกรรมการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงให้ความรู้ภาคทฤษฎีและปฏิบัติแก่นักเรียนโรงเรียนชั้นประถมศึกษาและชั้นมัธยมศึกษา จำนวน 2 โรงเรียน ในชุมชนตำบลนาป่า
3. จัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อศึกษาเรียนรู้ภายในศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง
4. สรุปผลการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. แบบประเมินแบบสอบถามเพื่อหาคุณภาพเครื่องมือ
2. แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์

ผลการวิจัย

1. การศึกษาและสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชน รายละเอียดดังต่อไปนี้

ข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้าน

หมู่ 4 บ้านซอน ตำบลนาป่า อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์

ทรัพยากรธรรมชาติ

ด้านดิน ในพื้นที่ชุมชน มีการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยว และมีการใช้สารเคมีอย่างแพร่หลายมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ส่งผลให้สภาพพื้นดินเสื่อมโทรม ไม่มีสารอาหาร สัตว์จำพวกแมลงที่มีประโยชน์และมีโทษ สัตว์ย่อยสลาย อินทรีย์วัตถุ ตัวห้ำตัวเบียน ที่มีอยู่ภายในดินและสิ่งแวดล้อมหายไป ทำให้ขาดความสมดุล และสารอาหารภายในดินเสียไป

ด้านน้ำ การขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรกรรม ในฤดูแล้งจะหาแหล่งน้ำค่อนข้างยาก มีการแบ่งจัดสรรแหล่งน้ำเพื่อชาวบ้านไม่เป็นระบบ จึงส่งผลต่อการทำเกษตรกรรม ผลผลิตไม่มีคุณภาพ ราคาตกต่ำ ทำให้ขาดทุน

ด้านสิ่งแวดล้อม ป่าไม้ สวนสาธารณะ ป่าไม้และสิ่งแวดล้อมยังคงอุดมสมบูรณ์อยู่ แต่ภายในหมู่บ้านไม่มีสวนสาธารณะ และในพื้นที่เกษตรกรรมขาดความสมดุลของธรรมชาติไปตั้งแต่ชาวบ้านเริ่มใช้สารเคมีในทุกขั้นตอนของการทำเกษตรกรรม

ทรัพยากรมนุษย์

การประกอบอาชีพส่วนใหญ่ของชาวบ้าน อาชีพหลักของชาวบ้าน คือ การทำเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำไร่ข้าวโพด และรองลงมาคือ การทำงานรับจ้างทั่วไป เนื่องจากเป็นการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวไม่มีการผสมผสานเมื่อถึงเวลาที่ต้องรอเก็บผลผลิต เกษตรกรจะว่าง จะไปหารายได้เสริมระหว่างนั้น

2. เพื่อจัดกิจกรรมการจัดการเรียนรู้การปลูกป่าเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตลอดจนความรู้เรื่องหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แก่นักเรียนและคุณครูในโรงเรียน

ผลจากการสำรวจชุมชนผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยให้ความรู้ แนวพระราชดำริด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การปลูกป่าเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตลอดจนความรู้เรื่องหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แก่นักเรียนและคุณครูในโรงเรียน หมู่ 1 บ้านนาป่า ต.นาป่า สรุปลงได้ว่า

2.1 มีคุณครูและนักเรียนจากโรงเรียนระดับชั้นประถมศึกษาคือ โรงเรียนบ้านนาป่า จำนวน 60 คน และคุณครูและนักเรียนจากโรงเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาคือ โรงเรียนพัชรพิทยาคม จำนวน 45 คน

2.2 ผู้เข้าร่วมกิจกรรมสามารถนำความรู้ที่ได้ ไปลงมือปฏิบัติในการร่วมกันปลูกหญ้าแฝกเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในกิจกรรมภาคปฏิบัติภายในศูนย์การเรียนรู้ ฯ และนำไปปรับใช้ในการเรียนการสอนภายในโรงเรียนต่อไป

ตารางที่ 1 แสดงการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเพชรบูรณ์

กิจกรรม	รายละเอียด	ผลสำเร็จและการประเมินผลสำเร็จ
1. กิจกรรมสำรวจความต้องการ ณ ชุมชนอำเภอเมือง	สำรวจความต้องการจากผู้นำชุมชนและชาวบ้าน เพื่อนำมาบูรณาการกับแนวหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการแก้ปัญหาและจัดกิจกรรมให้ความรู้ ตลอดจนให้ทราบถึงความต้องการของหมู่บ้านเกี่ยวกับความต้องการที่จะให้จัดกิจกรรมในลักษณะใด และกลุ่มเป้าหมายที่ส่งเสริมมากที่สุดคือกลุ่มใด	<ul style="list-style-type: none"> - เก็บข้อมูลพื้นฐาน และนำแนวหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาบูรณาการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อให้ความรู้แก่ชุมชนได้ - ได้แนวหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้านการปลูกหญ้าแฝกเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และแก้ไขปัญหาแหล่งน้ำและคลองส่งน้ำตื้นเขิน - กลุ่มเป้าหมายที่ต้องการให้ส่งเสริมหลักเศรษฐกิจพอเพียงคือ กลุ่มเยาวชนภายในหมู่บ้าน เนื่องจากโครงการส่วนใหญ่ที่จัดภายในหมู่บ้านไม่ค่อยมีการจัดโครงการที่พัฒนาทรัพยากรบุคคลมาก่อน <p>ข้อเสนอแนะ</p> <ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มผู้นำชุมชนและชาวบ้านเสนอแนะว่า การจัดโครงการควรเป็นโครงการต่อเนื่อง และมีการติดตามผลการดำเนินโครงการอย่างต่อเนื่อง เพราะโครงการที่ผ่านมาไม่มีการติดตามผล และทำให้ผลเสียตกที่ชาวบ้านเนื่องจากการทำกิจกรรมไม่ต่อเนื่อง

กิจกรรม	รายละเอียด	ผลสำเร็จและการประเมินผลสำเร็จ
2. กิจกรรมให้ความรู้ภาคทฤษฎีและปฏิบัติแก่นักเรียน	กิจกรรมให้ความรู้หลักเศรษฐกิจพอเพียง ทั้ง 8 ประเภท แนวหลักเศรษฐกิจพอเพียงด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การปลูกป่าเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตลอดจนความรู้เรื่องหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แก่นักเรียนและคุณครูในโรงเรียน	- ผู้เข้าร่วมกิจกรรมสามารถนำความรู้ที่ได้ ไปลงมือปฏิบัติในการร่วมกันปลูกหญ้าแฝกเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในกิจกรรมภาคปฏิบัติภายในศูนย์การเรียนรู้ ฯ ของจังหวัดเพชรบูรณ์ และนำไปปรับใช้ในการเรียนการสอนภายในโรงเรียนต่อไป
3. กิจกรรมให้ความรู้หลักเศรษฐกิจพอเพียง	ให้ความรู้หลักเศรษฐกิจพอเพียง และแนวหลักเศรษฐกิจพอเพียงต่าง ๆ ที่สามารถปรับใช้ในชุมชนได้	- ชุมชนวิถีชีวิตตามแนวหลักเศรษฐกิจพอเพียง 1 ชุมชน
4. กิจกรรมเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ความรู้หลักเศรษฐกิจพอเพียงรูปแบบต่าง ๆ	จัดสื่อประชาสัมพันธ์ให้ความรู้และปลูกฝังให้คนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ช่วยบรรเทาปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน	- มีแหล่งเรียนรู้ และสถานที่จัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่เยาวชนภายในหมู่บ้าน เพื่อช่วยลดปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับเยาวชนในปัจจุบันได้ - ประชาชนในหมู่บ้านมีความรู้ ความเข้าใจ ในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ช่วยบรรเทาปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน

3. เพื่อนำความรู้ที่ได้รับในภาคทฤษฎีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่าง ๆ มาใช้ในการลงมือภาคปฏิบัติให้กับชุมชน

ผลจากการวิจัยได้ให้นักเรียนนำความรู้ที่ได้รับในภาคทฤษฎีเรื่องการปลูกหญ้าแฝก และหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่าง ๆ มาใช้ในการลงมือภาคปฏิบัติ ตลอดจนศึกษาเรียนรู้ภายในศูนย์การเรียนรู้ สรุปได้ว่า คุณครูและนักเรียนสามารถนำความรู้เรื่องการจัดการความรู้เรื่อง การปลูกหญ้าแฝกเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รวมทั้งหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้ในการลงมือภาคปฏิบัติ และเรียนรู้ตามฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ ภายในศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนได้

ตารางที่ 2 ความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมโครงการ

รายการที่ประเมิน	ค่าเฉลี่ย	S.D	ระดับความคิดเห็น
ความรู้ที่ได้รับจากโครงการทุกกิจกรรม	4.47	0.53	ดีมาก
ความพึงพอใจในภาพรวมที่ได้รับจากโครงการทุกกิจกรรม	4.41	0.49	ดีมาก
รวม	4.41	0.49	ดีมาก

ข้อเสนอแนะ

1. กลุ่มผู้นำชุมชนและชาวบ้านเสนอแนะว่า การจัดโครงการควรเป็นโครงการต่อเนื่อง และมีการติดตามผลการดำเนินโครงการอย่างต่อเนื่อง เพราะโครงการที่ผ่านมาไม่มีการติดตามผล และทำให้ผลเสียตกที่ชาวบ้านเนื่องจากการทำกิจกรรมไม่ต่อเนื่อง
2. นักเรียนและคุณครูต้องการให้จัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์เช่นนี้อีก โดยให้ขยายขอบเขตระดับชั้นของนักเรียนที่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้เพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนระดับชั้นอื่น ๆ หรือโรงเรียนอื่น ๆ ได้มีประสบการณ์ในการเรียนรู้เช่นนี้ด้วย

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. (2548). เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : เศรษฐสภา.
- พัฒนาภรณ์ ฉัตรวิโรจน์. (2545). บทบาทของครูในการส่งเสริมความรู้เศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ฤดี กรุดทอง. (2540). ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. (2539). ภูมิปัญญาไทยในงานศิลปถิ่นเมืองกรุง. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์. (2542, 9 มิถุนายน). “ภูมิปัญญาชุมชน ยาชุดวิเศษในการพัฒนา”. วัฒนธรรมไทย, 3(6).